

Tres curiositats sobre la llengua antiga

JOSEP ESPUNYES

Un treball de recerca ens ha fet arribar a les mans quatre capbreus de la «Vila y Baronia de Peramola», uns textos que manen escripturar, respectivament, Peronella de Zurita, baronessa de Peramola, casada amb Pere Galceran de Pinós-Fenollet, vescomte de Canet (Provença) i d'Illa (Rosselló), l'any 1575¹; «la molt Ilte egregi y noble sora dona Marianna de Pinos y de Centelles Comtessa de Quirra y de Centelles y de Vallfogona (de Ripollès) y de Canet Sora de las² vila y Baronies de Peramola y de Peracolls», «viuda» de Joaquim Carrós, comte de Centelles –«que vol de nou fer capbreu» perquè «per lo discurs y antiguitat de temps sos drets y rendes se disminuexen y perden»–, l'any 1639; «la Exma Señora Dona Rosa de Silva y Pimentel³, Fernandez de Ijar, señora del comtat de Guimerá, vescomtat de Querforadad, Baronia de Peramola, Peracolls y Estach en lo present Principat de Cat^a, y llochs de Roca fort, y de la Hortilla en lo Regne de Aragó viuda del Ilte y egregi Señor Don Baltasar Soler de Marrades, y Vich, comte de Sallent (de Xàtiva) y Marrades», l'any 1739, i «lo Molt Iltre. Señor Dn. Anton de Navarrete y Montiel, Baró de Peramola, Peracolls y Estach, Señor del Comptat de

Guimerá, y Biscomptat de Alquerforadad», l'any 1780.

En la lectura dels dos primers capbreus, el de 1575 i el de 1639 –molt ben conservat–, escrits en un català i amb una calligrafia excel·lents, amb unes ratlles i uns marges que semblen fets amb tiralínies, ens va cridar l'atenció el criteri dels escrivans respectius a l'hora d'aplicar als textos les diguem-ne normes gramaticals que tenien pel que fa a la partició dels mots al final de ratlla, juntament amb l'ús que feien de la conjunció *eo* o *o*, indistintament, i de l'adjectiu possessiu *llur*.

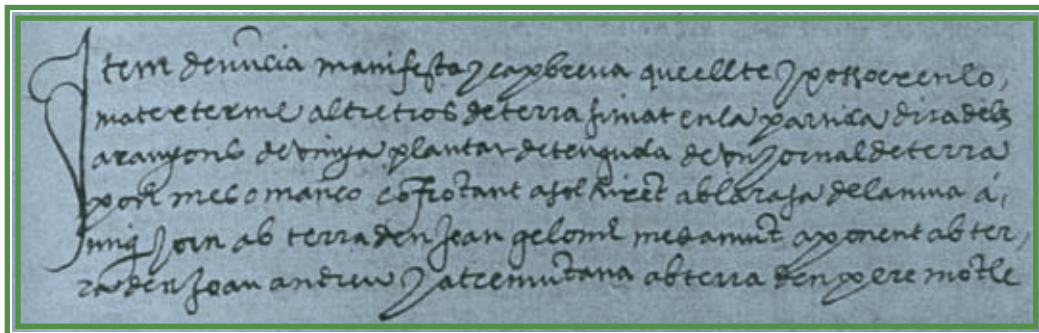
Respecte a la partició dels mots al final de ratlla, l'escrivà del *Capbreu de 1575* separa els dígrafs *rr* i *ss* d'una manera sistemàtica i, doncs, sabedor –o potser era intuïció?– que les dues lletres del grup pertanyien a síl·labes diferents. Així hi trobem, per exemple, «y part ab lo tor-rent del obach de la sarga» (full xxxviii)⁴, o «a tremuntana ab terra del dit gabriel bonet» (full xxxxvi), o «una casa situada en lo car-rer del moli del oli» (full lliii), o «a tremuntana ab lo car-rero de les heres» (full lxxxxiii), pel que fa al dígraf *rr*, mentre que pel que fa al dígraf *ss* hi trobem «que ell te y pos-soex en la vila de Peramola» (full cv), o «axi casa com trossos te y pos-soex»

(full cvii), o «que ella te y pos-soex» (full cxi), o «entre tos-sals roques y penyes» (full clxxiii)⁵. De fet, solament la partició del dígraf *rr*, pel que fa al mot «terra» o «terres», la hi comptabilitzem norantavuit vegades.

En canvi, l'escrivà no parteix mai el dígraf *ny*. Per exemple: «los dits ilustres se-nyors» (full lxiii), o «sots alou y se-nyoria de dits ilustres senyors» (full lxxvi), i encara «llavor de ca-nyem» (full cxi).

Pel que fa a la conjunció *eo* o *o*, trobem que en les trenta-cinc possessions que capbreven Pere Verdeny i Joan Dalmau com a tutors de Magdalena, filla i pubilla de Joan Gelonch (full lxxxxiii i s.), s'escriptura que «ells dits tutors eo dita pobilla tenen y possohexen», com també en les sis que capbreven Joan Jou i Joan Segon com a tutors de Joana, filla i pubilla d'Antoni Pujol (full cxviii i s.), o en les vuit que capbreven Antoni Puig i Miquel Cerveró com a tutors de Caterina, pubilla de Joan Bach (full cxxxvii i s.), a part de documentar *eo* en altres entrades, com ara «en lo dit lloch de Nuncarga la casa eo alberg que antigament de deja den balle» (full cxxxiii), mentre que *o* s'escriptura en la locució adverbial «mes o manco», molt usada en el capbreu, i en entrades com ara «la qual casa o mas» (full cxxxv) o «lo qual pati o casa» (full cxxxvii)⁶.

Respecte a l'adjectiu possessiu *llur*, de vegades també escrit *lur*, l'escrivà l'aplica indefectiblement indicant posseïdor singular. (No hem trobat cap cas amb el posseïdor plural.) Així hi trobem «hereu de Pere Puig llur pare

Capbreu de 1575

ARXIU: Josep Espunyes

1. D'aquest capbreu, se n'han perdut els dinou primers fulls.
2. És l'únic article castellanitzat que hem trobat en el *Capbreu de 1639*.
3. La puntuació i l'accentuació són de l'original.
4. Aquests dos capbreus –com també el de 1739– són numerats per fulls, no per pàgines, amb una diferència: mentre que en el *Capbreu de 1575* la numeració és romana, en el *Capbreu de 1640* –i en els dos següents– és aràbiga. El *Capbreu de 1780* fou numerat pàgina per pàgina.
5. Solament hi ha tres excepcions: «pa-sse» i dues vegades «po-sessions», mentre que en el *Capbreu de 1640* no n'hi ha cap.
6. No hem pogut esbrinar el criteri que feia servir l'escrivà a l'hora d'escriure *o* o *eo*.

Capbreu de 1739

ARXIU: Josep Espunyes

y de na Margarida Puig llur mare» (full xxxviii), o «hereu universal de guillem tardi llur pare» (full xxxxi), o «hereu de na catherina sagasta lur mare» (full liii), o «hereu universal de na violant llur mare» (full lviii), o «hereu universal de joan caballol lur pare» (full lxxvii). Algunes vegades, per bé que poques, també fa ús dels adjectius possessius *seu*, *son* i *sa*: «les terres empero diu li foren donades per en pere rotges germa seu» (full lxxviii) i «hereu universal de son pare y donatari dena margarida costa sa mare» (full lxxxiii).

Un criteri que l'escrivà del *Capbreu de 1639*—seixanta-quatre anys més tard, doncs— segueix al peu de la lletra pel que fa a la partició dels mots al final de ratlla i a la conjunció *eo* o *o*, però que no aplica a l'ús de l'adjectiu *llur*, o *lur*, que desapareix del text com per art d'encanteri, substituït pels adjectius possessius *sa*, *son*, *sos* o *seu*: «la dita sa muller» (full 34), «hereu universal de Joan Segon son pare» (full 18)», «hereu universal de sos pares» (full 25), «hereu universal del quondam Guillem Marot pare seu» (full 115).

Com a exemple de la partició dels mots al final de ratlla d'aquest capbreu respecte als dígrafs *rr* i *ss*, podem citar: «o de ar-reudar» (full 7), «a tremuntana ab ter-ra de» (full 11), «lo cami que va a Noncar-rega» (full 33), «en descarrech dels censos» (full 40), «lo tor-rent de Santes Creus» (full 44), «lo hort de Mateu Tor-res» (full 108), «lo ser-rat del collet de la Prea» (full 231), «la rasa discor-rent del Boix», (full 239), «nomenat los oliverons y los tor-rentills» (full 300), «vas-sall de» (full 3), «la present confes-sio» (full 8), «ab terra de Guillem Cas-selles» (full 11), «confessa esser vas-salla propria» (31), «terres honors y pos-sessio» (full 121), «de dita comttes-sa» (full 179), «lo tos-salet de les argiles» (full

284), «terra conreadisa» (full 314), «les quals confes-sa tenir» (full 327), «aygua ves-sant al tossal» (full 340).

Així mateix, l'escrivà del *Capbreu de 1639* tampoc no parteix mai, com feia l'escrivà del *Capbreu de 1575*, el dígraf *ny*: «lo cami dels Ara-nyons» (full 37), «Serda-nya» (full 194).

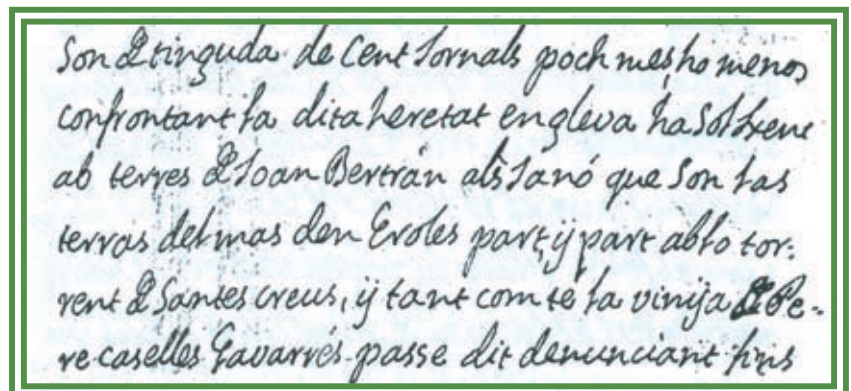
Temps a venir, els capbreus de 1739 i de 1780 també s'escripturaran sota aquest mateix criteri de partició —«Bor-rell, terra, cor-ral, Gavar-res», «pos-soheix, succe-sor, pes-sas, espres-sadas»—, per bé que l'escrivà parteix el dígraf *ny* al final de ratlla, si no l'ha substituït per *ñ*, amb dièresi sobre la *y*, *y*: «ensen-ÿat, Espun-ÿes, vin-ÿa». Així mateix, en el *Capbreu de 1739* tampoc no hi apareix la conjunció *eo*—llevat d'un cas—, que s'hi substitueix, respecte als capbreus de 1575 i de 1639, per *y* o *o*, per bé que aquesta amb *h*, *ho*.

Ara bé, el que hi canvia substancialment, en els capbreus de 1739 i de 1780 respecte dels dos anteriors, és la puresa de la llengua, probablement a causa d'una Catalunya que acaba de perdre la guerra de Successió i que veu i ha de patir, arrabassades les seves llibertats nacionals per la força de les armes, com el poder establert li aplica la introducció secreta que Felip V havia enviat als corregidors del Principat de Catalunya l'any 1717: «Pondrá el mayor cuidado en introducir la lengua castellana, a cuyo fin dará las providencias más templadas y disimuladas para que se consiga el efecto sin que se note el cuydado», una intenció que ja té al cap quan signa el decret de Nova Planta de 1707, arran de la caiguda del País Valen-

cià: «*He juzgado por conveniente (...) mi deseo de reducir todos los reinos de España a la uniformidad de las mismas leyes, usos, costumbres, tribunales, gobernándose igualmente todos por las leyes de Castilla*».

En efecte, els capbreus de 1739 i 1780 palesen, respecte al català que s'escriu en els capbreus de 1575 i de 1639, una castellanització progressiva de grat o per força. I si en el *Capbreu de 1739* tot just és un inici, una llavor que comença a treure el cap, en el *Capbreu de 1780* ja l'hi trobem amb una contundència brutal: el plural dels noms femenins, i d'alguns noms, adjectius i pronoms, passa de *es* a *as* gairebé sistemàticament, «gallines, gallinas; terres, terras; lliures barceloneses, lliuras barcelonesas; carnestoltes, carnestoltas; acabades, acabadas; altres, otras; aquelles, aquellas», i també la tercera persona del plural del present d'indicatiu de diversos verbs, «denuncien, denuncian; manifesten, manifiestan, presten, prestan»; l'adjectiu numeral cardinal femení *dues* sovint es queda en *dos*; el nom *plassa* esdevé *plaza*, mentre que el verb *sercar* o *cercar* es transforma en *buscar*, i *trobar* en *encontrar*; el dígraf *ny* es converteix en *ñ* en la majoria de noms, topònims i cognoms que el porten, «vinya, viña; llenya, lleña; senyor, señor; Aranyons, Arañons; Maduganya, Madugaña; Espunyes, Espuñes»; la preposició *mediant* arraona *mijensant* o *mitjansant*; l'expressió *ço es* es converteix en *esto es*, o *ho hauran de fer* en *ho deuran fer*, mentre que la locució adverbial *mes o manco* es transforma en *mes o menos*, acompanyades, de tant en tant, d'algun *pues*, *despues*, *antes* o *fos precis*...

Encara sort que el català no ha estat mai una llengua perseguida, al dir del rei Joan Carles I, que si no... ♦

Capbreu de 1739

ARXIU: Josep Espunyes